

Tsvetana Georgieva

(Bulgaria, Sofia, University of Library Studies and Information Technologies)

On the Need for a National Concept and Philosophy of Higher Education

Abstract: The paper discusses the need for a national concept of higher education and relevant issues that need to be brought to the attention of the academic community. These include:

Who are the people we educate and what is the purpose of education? What kind of individuals and professionals do we want to raise, what are the foundations and values that we build our intelligentsia on so as to equip it to play its part in preserving what is important?

What is our mission as academics and professors, as the intellectual elite of Bulgarian society?

What are the negative and positive consequences of university autonomy in Bulgaria?

What is the balance of benefits and detriments of the comprehensive implementation of the Bologna Process policy and mechanisms in Bulgarian higher education?

Should doctoral studies be a third level of the educational system or is it more appropriate for them to be intended only for students who have proved their capability for scientific work?

Should market criteria continue to be applied to the humanities both with respect to teaching and the publication of articles in refereed and indexed journals?

It is understandable that foreign journals are not committed to sustaining interest in publications dealing with Bulgarian history, let alone Bulgarian literature and language. Shouldn't some sense of identity, dignity and self-preservation be preserved after all? Bulgarian culture is the backbone of Bulgarian identity.

The benefits of the system of accreditation of university major programmes and the rating system of universities, their weaknesses, bureaucratisation and corruption should have already been clear to anyone.

To what extent is liberalism and the influence of the current political situation on higher education tolerable? Is it acceptable for the political situation to determine the spirit of the educational system?

Цветана Георгиева

(България, София, Университет по библиотекознание и информационни технологии)

За необходимостта от национална концепция и философия на висшето образование

През юли 2022 г. МОН публикува *Концепция за промени в Закона за висшето образование за обединяване на висши училища в РБ*, която цели предимно административна консолидация на българските университети, по подобие на консолидацията, провеждана през последното десетилетие в други университети в Европа и света. Не удовлетворява обстоятелството, че такава промяна е преди всичко административна и дори не засяга възможността да бъдат превъзможнати негативните практики във висшето образование, породени от университетската автономност. Университетската автономност, както е известно в академичните среди, доведе в българското висше образова-

ние до доста нездрави последици и за академичната общност, и за качеството на обучението на студентите.

Посочената „Концепция за промени в Закона за висшето образование за обединяване на висши училища в РБ“ се основава на „Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 година“ (Известна е като *Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в република България 2021-2030 г.*). Стратегическата рамка, предложена от МОН, посочва като цел „развитие на диференцирана и гъвкава система от висши училища, които функционират като успешни партньори и конкуренти на европейските университети и изпълняват образователна, изследователска и културна мисия в полза на обществото и на отделните индивиди“. И независимо от това, че този документ обхваща 52 с., той засяга най-вече предучилищното и училищното образование, учебното съдържание, подготовката и статута на учителите (само тук се докосва до висшето образование), в контекста и предизвикателствата на XXI век (икономически, социални, дигитализацията и професионалното образование). В Стратегическата рамка съставителите се базират на 36 държавни документа за развитието на предучилищното и училищното образование в страната.

Въпросът, който си задаваме е: къде са подобни стратегически и основополагащи документи по отношение на висшето образование, при положение, че в България съществуват 45 висши учебни училища.

Очевидно, поради странната комбинация – да са автономни, но и да са на държавна издръжка – вузовете се опират на „ръководната роля“ на „единния“ европейски Болонски процес, чиято концепция, от своя страна, се базира на общата европейска Лисабонска стратегия.

У нас не е разработена концепция, философия за развитието на българското висше образование в новата културно-информационна среда, в новия (европейски) социален и икономически контекст. Кого обучаваме и с каква цел? Какви личности и професионалисти искаме да изградим? На какви основи и ценности изграждаме нашата интелигенция, която да има важна роля в обществото? Искаме ли наличие на субектност и национална политика в относително неполитическата сфера на българското висше образование, култура и наука?

Както е известно, *Болонската декларация* конкретизира принципите на подписаната на 25 май 1998 г. в Париж (Сорбона, 1998 г.) от министрите на образованието на Франция, Германия, Италия и Великобритания, съвместна декларация за хармонизиране на структурата на европейската система за висше образование (като през 1999 г. сред присъединилите се страни е и България) и създаването на общо образователно пространство. Основният елемент в нея е двустепенното висше образование, т.е. „придобиването на знания и умения, които се използват на пазара на труда и свързването на висшето образование с възможността младите хора да намерят професионална реализация в Европа и извън нея“. Основната ѝ цел е „да се повиши конкурентоспособността на европейските системи за висше образование на международно ниво“. Краткосрочните първостепенни цели (до 2010 г.) при изграждането на единното европейско образователно пространство са: „да бъде изградена съпоставима система във висшето образование за всички страни членки на Болонския процес, за да се повишават шансовете за намиране на работа в Европа“. Болонският процес се опира на Лисабонската стратегия, която работи с понятията „икономика на знанието“, „научни“ и „културни“ продукти на потреблението и т.н.

Излиза, че средищни за Болонския процес са пазарът на труда (за който са подготвяни студентите), конкуренцията и търсенето (потреблението), които се залагат

несвойствено върху цялата образователна система, включително и върху духовната, културата и изкуството.

Не случайно още през 2005 г. излиза *The Black Book of the Bologna Process* („Черна книга на Болонския процес“), отбелязваща негативни практики в Болонската система на образованието. В посочената книга 1-2 страници са отделени и на такива в България. Което, разбира се, е абсолютно символично отбелязване на проблемите у нас.

Академичните среди си задават въпроса: Направена ли е у нас равносметка за ползите и вредите от тоталното провеждане на политиката и механизмите на Болонския процес в българското висше образование? Изминали са почти 25 години, откакто се обучаваме в тази система.

От друга страна, всяка държава, която държи на своята субектност, прилага своя трактовка на Болонския процес. Има такива, които дори напуснаха Болонската декларация. Очевидно е, че англосаксонската образователна система, на която се базира Болонският процес, не е толкова подходяща във всяко отношение за българския национален манталитет и традиции във висшето ни образование. Например третата степен на обучението – докторантурата – у нас претърпя силно формализиране, до степен на това, че докторантите изготвят труд на нивото на магистърска теза, без да се изискват непременно научни приноси или се предлага имитация на такива; по такъв начин дисертацията се превръща в едно упражнение, а не в интелектуално достижение, както беше в предходната образователна система. Доста са случаите вече, при които само с „научното“ съчинение за образователна и научна степен „доктор“ може да се придобие дори професорско звание. По такъв начин напълно се обезценява и в голяма степен се negliжира научният труд, научното постижение. Да не говорим за темите на дисертациите и за избирането на рецензенти... Кой има полза от това непрекъснато снижаване на нивото на докторатите? – Не и образователната ни система, която, по-нататък възпроизвежда себеподобни.

Още: Как например ние в България защитаваме националната си идентичност, след като изтласкахме в периферията хуманитарните дисциплини и обявихме за единствена възможността изучаваното да се вписва непременно в пазарни критерии? Направи ли някой равносметка за това какво спечели и какво загуби българското висше образование от въвеждането на философията на Болонската парадигма? Направи ли някой равносметка за това какво спечели и какво загуби българското висше образование от автономията на висшите училища?

Част от нас са свидетели и участници в академичния процес до влизането ни в Болонското споразумение и след него – изработвали са програми за двустепенното и тристепенното обучение, акредитирали са специалности и добре познават слабостите на системата за акредитация; знаят каква беше ситуацията в науката по времето на ВАК (Висшата атестационна комисия, която, по съответни критерии, одобряваше присъждането на съответна степен или звание), но и след това, с промените в академичното израстване, въведени от министър Сергей Игнатовски. От това време датира в професионалните ни среди разделението на „ваковски“ и „игнатовски“ професори...

Време е да напишем в българската академична образователна система нашите собствени национални критерии, да изработим наша собствена българска национална концепция и философия на висшето образование, която да се основава на българските образователни традиции, отчитайки духовността – културата, историята и православieto. Защото – какво става с духовността? Думи като „ценности“ и „академизъм“ бяха изтласкани в маргиналното пространство на миналото, бившето, неактуалното. Какво например в науката и в академичния дух (тези вечни и неизменни достижения на европейската цивилизация) беше променено от технологиите – не се ли оказаха техно-

логиите не нещо повече от промяна на един материален носител (книгата) – с друг – електронен (мрежата)? Технологиите трябва да подпомагат, а не да манипулират сферата на образованието и науките или да доминират над тях.

Само с хляб не се живее – гласи християнската истина – нито с потребление, маркетинг и реклама, бих добавила. Докъде във висшето образование са допустими либерализмът, уравниловката; имат ли място корупцията и манипулативните практики, за да си купиш статута на професор в академичните среди? След като можеш, срещу определена сума, да придобиеш титлата *Doctor honoris causa* („Почетен професор“). Загуби ли смисъла си задълбоченото образование, почтителното отношение към учените, след като по медиите шестват, изказват се (и мнението им става широко популяризирано) недобре образовани, но добре промотирани и политически удобни представители на различните сфери на обществения живот.

Висшето образование трябва да се основава на националния манталитет и култура и към него да се прилага логиката на педагогическото мислене. Висшето образование трябва да способства за личностното усъвършенстване и развитие (т.е., за изграждането на личности), за прилагането на знанията (т.е., за подготвянето на добри професионалисти) и за умението да променяме другите. Висшето образование е най-добрият период от живота ни, в който на човека е отредена възможността и времето да се развива (да работи само за себе си), да се усъвършенства и да съгражда своята личност (интелектуално, морално и дори физически). А когато се установи наличието на творчески потенциал – студентът може да го развива и да го докаже чрез по-нататъшна научна работа. Не зная дали не изглежда аристократично изискването – в академичните сфери да не се допускат люде заради роднинство, политически приятелства и друг вид корупционни отношения. Същевременно това изискване е логично; израз е на усещането за самосъхранение на научните среди, в които, в България, за разлика от другите страни, при това не е изградено чувството за общност и за научна приемственост.

Много са въпросите, които биха могли да бъдат поставени за обсъждане сред академичната общност, за да се изработи концепция и философия на българското висше образование. Тя следва да отговори на въпросите:

- Кого обучаваме и с каква цел, какви личности и професионалисти искаме да изградим, върху какви основи и ценности изграждаме нашата интелигенция, която да играе своята роля за съхранение на важното за нацията през всички времена?
- Каква е нашата мисия, като академични преподаватели и професори, като интелектуален елит на българското общество?
- Какви са негативните и какви позитивните последици от университетската автономия в България?
- Каква е равностметката за ползите и вредите от тоталното провеждане на политиката и механизмите на Болонския процес в българското висше образование?
- Има ли необходимост от това докторантурата да е трета част от образователната система или е по-смислено да се дава възможност на изявени студенти с доказани данни за научна работа?
- Докога ще бъдат налагани пазарни критерии към хуманитарните дисциплини? Както към преподаването на хуманитарни дисциплини, така и към публикуване на статии в реферирани и индексирани издания. Разбираемо е, че чуждестранните такива са слабо заинтересовани в поддържането на интерес към публикации върху българската история и още по-малко върху бъл-

гарската литература и език. Не трябва ли да бъде запазено усещането за идентичност и за достойнство, чувството за самосъхранение. Българската култура е гръбнакът на българската идентичност.

- Системата за акредитация на специалности във вузовете и рейтинговата система на университетите: би трябвало да са станали ясни ползите от тези два мониторинга, слабите им места, бюрократизирането им, следователно и корумпирането им.
- Докъде във висшето образование са допустими либерализмът и въобще влиянието на актуалната в момента политическа ситуация; допустимо ли е политическата конюнктура да определя духа на образователната система?

Може би голяма част от университетските преподаватели съзнават както недостатъците на нашето образование, така и неговите добри страни.

Казаното в тази статия е израз на желание да подобрим нашата университетска действителност, а не да извършваме „революционни промени“ на образователните модели.

Често пъти се оставяме на течението, което преминава и през нашата страна – с него е по-спокойно и по-сигурно се плува към висините. Но това не ни подхожда. Ние имаме сили да се движим и срещу течението – към по-достоверното, към по-полезното, към съответното на нашия национален статус. Имаме право да оценяваме и избираме; не е неуважително, ако не се съгласяваме с всички предложения, идващи „отгоре“ или „отстрани“. Мъдрите външни партньори не биха ни упрекнали в неподчинение на евро правила. Те би трябвало да оценят нашите действия, чрез които изпълняваме свои програми – български, които хармонират с новите европейски стандарти.

Не съществуват самородни европейски ценности, нито дадености; съществуват ценности и същности, формирани от всеки народ и внесени в ЕС с надежда да бъдат уважавани, заради съответния народ. В Европейския съюз духовните и културните съдържания взаимно се проникват и произвеждат продукти, подходящи за всеки народ, обитаващ континента по право. Продуктите на Европейското би трябвало да подхождат на всеки народ според неговата неповторима идентичност.

Ние не проявяваме неуважение към другите образователни европейски институции, само споделяме желанието си да се възпитаваме, да се учим и да се развиваме според положителните зависимости от многовековния български опит, в съвременния духовен и културен контекст на българския народ в общността на ЕС.

Убедена съм, че няма да бъдем упрекнати, ако вложим в нашата българска стратегия философия на академичното образование, същностни компоненти от най-доброто българско, приемано в ЕС с уважение досега.

Зачитайки директивите на ЕС, можем да покажем усърдие за по-качествено българско университетско образование. Подобно действие би утвърдило уважението на ЕС към българските културни и просветни институции, би утвърдило уважението към България.

А останалото можем да свършим сами.